

Судовий контроль під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Judicial control when applying security measures criminal proceeding

Яна Леон

Ключові слова:

судовий контроль, слідчий суддя, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Key words:

judicial control, investigating judge, pre-trial investigation, criminal realization.

Постановка проблеми. Судовий контроль у кримінальному провадженні є окремим напрямом діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Значення судового контролю полягає у тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування. Правозахисний характер судового контролю зумовив закріплення у ст. 206 КПК України загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини. За чинним КПК України судовий контроль має декілька окремих напрямів, які, виходячи із конкретних завдань, розрізняються за процесуальною формою, суб'єктивним складом учасників провадження, засобами доказування, рішеннями слідчого судді.

Стан дослідження проблеми. Проблеми судового контролю досліджували такі вчені, як В.Ф. Бойко, В.С. Зеленецький, О.В. Кондратьєв, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко та ін. Окремі питання компетенції слідчого судді розглядали В.Д. Бринцев, Ю.М. Грошевий, М.А. Погорецький, А.Р. Туманянц, В.І. Шишкін, М.Є. Шумило. Водночас процесуальний статус слідчого судді у контексті КПК України, зважаючи на його нещодавнє прийняття, практично не аналізувався вченими.

Метою статті є визначення процесуального статусу слідчого судді, дослідження його як суб'єкта реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування, аналіз його повноважень.

Механізми судового контролю за досудовим слідством закладено у таких міжнародних правових актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р.¹ (ст. 3), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.² (ст. 9), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.³ (ст. 5). Окремі положення судового контролю знайшли своє закріплення у Конституції України та деякою мірою – у КПК України 1960 р., зокрема щодо оскарження рішень, дій і бездіяльності слідчого та прокурора⁴. У зв'язку із цим у науковій кримінально-процесуальній літературі висловлювалися пропозиції щодо посилення судового контролю, зокрема шляхом запровадження інституту слідчого судді. Такі пропозиції хоча й відрізнялися редакційно, але були однаковими за своєю суттю⁵, більшість із них враховано законодавцем. Водночас пропонувалося, крім іншого,

¹ Загальна декларація Організації Об'єднаних Націй з прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

² Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

³ Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

⁴ Кримінально-процесуальний кодекс України № 1001-05 від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

⁵ Грошевий Ю. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 696.

уповноважити слідчого суддю ухвалювати рішення про припинення кримінального розслідування (В.Д. Бринцев)⁶, розглядати заперечення слідчих на вказівки прокурорів із найбільш принципових питань (Г.І. Дроздов)⁷. О.О. Машовець вважала за необхідне покласти на слідчого суддю обов'язок із виконання підготовчих дій і внесення справи в судове засідання⁸, а Ю.В. Скрипіна наполягала на необхідності доручити слідчому судді здійснювати контроль під час ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами кримінальної справи⁹. Зазначені пропозиції учених, на нашу думку, не були та не є доцільними. Слідчий суддя – це професійний суддя, а тому він не повинен виконувати функції секретаря судового засідання, розпорядника тощо.

Виклад основного матеріалу. Слідчий суддя у кримінальному провадженні здійснює функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів людини. Її правозахисний характер зумовлює покладення на нього загальних обов'язків щодо захисту прав людини, які визначені у ст. 206 КПК України, сутність яких полягає у такому. Кожен слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити додержання прав цієї особи. Якщо слідчий суддя отримує із будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду перебуває особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варті після внесення застави в установленому КПК України порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службу особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи служба особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судового рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи. Якщо до доставлення такої особи до слідчого судді прокурор, слідчий звернеться із клопотанням про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення у найкоротший строк розгляду цього клопотання. Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи служба особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе: 1) існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; 2) неперевиконання граничного строку тримання під вартою; 3) відсутність зволікання у доставленні особи до суду. Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Такі ж заходи слідчий суддя зобов'язаний вжити незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. Слідчий суддя має право не вживати таких дій, якщо прокурор доведе, що ці дії уже здійснені або здійснюються.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК України заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, із метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості.

Стаття 132 КПК України передбачає загальні правила застосування цих заходів, до яких належать такі.

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду за винятком випадків, передбачених КПК України.

⁶ Бринцев В. Досудове слідство: судовий слідчий чи «следственный судья?» / В. Бринцев // Право України. – 1997. – № 7. – С. 7–8.

⁷ Дроздов Г. Судебный контроль за расследованием преступлений / Г. Дроздов // Советская Юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 13.

⁸ Машовец А.О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук / А.О. Машовец ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 1994. – С. 78–80.

⁹ Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.В. Скрипіна. – Харків, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05kovpsk.zib>.

2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.
3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.
4. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.
5. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.
6. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення і закріплення доказів із метою досягнення дієвості кримінального провадження.

В основі застосування заходів забезпечення кримінального провадження лежить таке:

- застосування процесуального примусу може полягати у фізичному, матеріальному чи моральному (психологічному) впливі державного органу на суб'єкта кримінального процесу;
- застосування заходів процесуального примусу завжди пов'язано з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод учасників процесу. Це може бути обмеження свободи, недоторканності житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків тощо. Обмеження майнового характеру – це позбавлення права користуватись або розпоряджатися певним майном;
- застосовується усупереч волі та бажанню суб'єктів та виключно на підставі закону.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець у нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані, та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Відповідно до ст. 131 КПК України заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст.ст. 133–143 КПК України);
- 2) накладення грошового стягнення (ст.ст. 144–147 КПК України);
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст.ст. 148–153 КПК України);
- 4) відсторонення від посади (ст.ст. 154–158 КПК України);
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159–166 КПК України);
- 6) тимчасове вилучення майна (ст.ст. 167–169 КПК України);
- 7) арешт майна (ст.ст. 170–175 КПК України);
- 8) затримання особи (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК України);
- 9) запобіжні заходи (ст.ст. 177–187 КПК України).

Стаття 132 КПК України визначає загальні положення, що є обов'язковими під час застосування усіх заходів забезпечення кримінального провадження. У нормах, які регулюють порядок застосування окре-

мих заходів забезпечення кримінального провадження, ці положення можуть конкретизуватися залежно від особливостей того чи іншого заходу.

Так, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду. Втім, у виняткових випадках, визначених у КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватись і без ухвали слідчого судді, суду. Так, § 2 глави 18 передбачає можливість затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; ст. 168 КПК України дозволяє тимчасово вилучати майно під час здійснення затримання у порядку, визначеному ст.ст. 207 та 208 КПК України.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається сторонами кримінального провадження до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

- а) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, ст. 299 КПК України передбачає, що під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою);
- б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора;
- в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Висновки. Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК України заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, із метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості. Стаття 132 КПК України передбачає загальні правила застосування цих заходів, до яких належать такі.

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду за винятком випадків, передбачених КПК України.
2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.
3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.
4. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.
5. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

6. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Анотація

У статті досліджено питання реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування шляхом запровадження у кримінальному процесі нового інституту – інституту слідчого судді.

Summary

The article is devoted to the issue of judicial control realization during pre-trial investigation by means of implementation of investigating judge institute in criminal process.

Використана література:

1. Бринцев В. Досудове слідство: судовий слідчий чи «следственный судья»? / В. Бринцев // Право України. – 1997. – № 7. – С. 5–12.
2. Грошевий Ю. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 690–700.
3. Дроздов Г. Судебный контроль за расследованием преступлений / Г. Дроздов // Советская Юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 11–19.
4. Загальна декларація Організації Об'єднаних Націй з прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Маляренко В. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2000. – № 8. – С. 10–20.
9. Машовец А.О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук / А.О. Машовец ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 1994. – 184 с.
10. Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
11. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю.В. Скрипіна. – Харків, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05kovpsk.zib>.
12. Тихомиров Ю.А. Законность в Российской Федерации / Ю.А. Тихомиров, А.Я. Сухарев, И.Ф. Демидов. – М., 1998. – 226 с.
13. Туманянц А.Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А.Р. Туманянц // Форум права: електронне фахове видання. – 2011. – № 2. – С. 896–901.

Яна Леон,
аспірант юридичного факультету
Львівського державного університету внутрішніх справ